

- **Aktor kimi çalışdığınız dövrdə topladığınız təcrübə, dramaturq kimi sizə hansı üstünlükləri verib?**

- Əvvəlcə musiqi məktəbində vokalistik sifində oxuyurdum. Daha sonra Kazan Teatr məktəbinə daxil oldum. Müəllimim SSRİ Xalq artisti, çox istedadlı rejissor Marsel Akimoviç Səlimcanov idi. Onun valideynləri də aktyor idilər. O çox yaxşı aktyor, rejissor və pedaqoq idi. Teatr məktəbini bitirəndən sonra iki il məni teatrda, yanında saxladı. Artıq o vaxtlardan yazmağa başlamışdım. İki il burada çalışdıqdan sonra Tinçurin adına Dövlət Dram və Komediya Teatrında işləməyə başladım. Üç pyes yazdım. Üçünü də yubatmadan repertuara daxil etdilər. "Sonuncu sovqat", "Cavanlıq səhvi" həmin pyeslərdəndir. Aktyorluq işim mənim yazmağımın təməl daşı oldu. Mənə pyes yazmaq çox rahat idi. Bilirsinizmi, mən xarakterik obraz idim. Oynadığım bütün rollarım xarakterik olub. Aşiq, sevgili rolları oynamamışam. "Gülle" adlı pyesim var. Əsərdə bir nəfər varlı adam villasında oturub. O, biznesmen deyil, varlı-hallı reysdir. Məktubları gözədən keçirərəkən

"Arvad deyil, şeytandır!" Onu Moskvadan aldılar. Uğurlu oldu. Yeddi-səkkiz teatrda səhnəyə qoyuldu. Bir gecəyə yazdım onu. Yoldaşım gecə uşaqları yatdıranda mən yazmağa başladım. Bütün gecəni yazdım. Bir də səhər uşaqları geyindirib bağçaya apard, qayıdanda pyesim bitdi. Və oxumağa başladım. Orda heç vergülü də dəyişmədim. Həmin əsər indi də oynanılır və teatrın repertuarında ən sevilən satirik komediyalardandır.

- **Ayrı-ayrı xalqların ədəbiyyatına nəzər saldıqda dramaturqların sayının yazıçı və şairlərin sayından az olduğunu görürük. Heç düşünmüsünüz ki, niyə belədir?**

- Maraqlı müşahidədir, ancaq heç zaman bu barədə düşünməmişəm. Belə bir deyim var, kim ki, ömründə bircə dəfə də olsun şeir yazmağa cəhd göstərməyib, onu mütləq psixiatra göstərmək lazımdır. Çoxları pyes yazmağa çalışıb. Marsel Qaliyev (tatar yazıçısı, şairi - 1946) və başqaları. Digər tərəfdən də dramaturgiya işində indi olmasa da, əvvəllər yaxşı gəlir götürmək mümkün idi. Ona görə çoxları yazmağa çalışırdılar. Bir tərəf-

rədən oxunulur, həm də səhnəyə yaxşı qoyulur. Bir var kinossenari, bir də var teatr ssenarisi. Kinossenari yazmaq daha rahatdır. Bilirsiniz, dar bir səhnə üçün əsər yazmaq daha çətinidir. Amma bir çox yerlərdə baş verəcək səhnələri yazmaq asandır. Məsələn, kinoda göstərilir ki, evdə oturlar. İkinci kadrda hamamdadır. Sonrakı kadrda bir başqası açarı salıb qapısını açır. 8 kameranın çəkəcəyi səhnələri yazmaq asandır, əlbəttə ki. Teatrda hər şey bir səhnədə baş verir. Bax, bütün bunları bilmək, nəzərə almaq lazımdır.

- **Fransız esseisti, araşdırmaçısı Jirj Poltinin məşhur "36 dramaturji situasiya" nəzəriyyəsi haqqında nə deyə bilərsiniz? Həmin məntiqə özünü mövzular çərçivəsində hiss etmirsiniz ki?**

- Məncə, onu güdəndə yazmaq alınmır. Özümün həmin çərçivələrdə təsəvvür eləmirəm.

- **Belə bir deyim var ki, dram əsəri "iki düşmənin" - dramaturqla rejissorun müstəhək işidir. Bu haqda nə deyə bilərsiniz? Rejissor mütləq nəse əlavə edir dramatur-**

yor. Sizcə, dramaturq səhnəyə dünya, insanlara öz obrazları kimi baxmalıdır?

- Mən aktyorluğu oxuyanda Akimoviç deyirdi, hər yerdə hər şey baxın. Təhlil ki, küçədə sərxoş bir adam gedir, ona da diqqət edin. Sərxoşlar müxtəlifdir və bir-birlərindən fərqlənirlər. Görsəniz ki, hardasa pişik siçanı tutur, ona da baxın. Bu da bir xarakterdir. Aktyor səhnədə oynaya bütünü bunları bilməlidir. Ona görə də qatarda gedəndə çoxu kitab oxuyur, mənse hamıya baxıram. Məsələn, xəstə bir adam görsəm, mütləq onu diqqətlə nəzərdən keçirirəm. Bütün heyvanlara baxıram. Pyesdə bütün obrazlar monoton olsa, maraqsız olar.

- **Teatr tənqidçiləri bəzən belə bir fikir səsləndirirlər ki, səhnə əsərləri əvvəlki kimi uzun olmamalıdır. Siz necə düşünürsünüz?**

- Əlbəttə ki, əsərinin qısaldılmasından, müəyyən dəyişikliklər edilməsindən heç bir müəllifin xoşu gəlir. Amma bəzən olur. Hətta klassik əsərləri də dəyişib başqa cür - yeni bir tərzdə səhnəyə qoyurlar. Məsələn, klassik bir əsərə müasir bir rejissor zamanə uyğun quruluş verir. Bu, bəzən yaxşı alınsa da, çox vaxt istənilən effekti vermir. Məncə, klassik pyesləri elə klassik formada, olduğu kimi saxlamaq, müasir əsərləri müasir formada tamaşaya qoymaq lazımdır. Və mütləq axtarışlar olmalıdır. Eksperimentlər aparılmalıdır.

- **Bəzən yazıçılar vəzifəyə ona görə meyil edirlər ki, daha çox görünelə, yazdıqlarını daha geniş imkanlarla oxuculara çatdırmağa bilsinlər. Amma sonra məlum olur ki, onlardan bəzilərinə ardıcıl yazmaq baxımından vəzifə mane olurmuş. Tatarıstan Yazıçılar Birliyinin sədri kimi bu barədə nə düşünürsünüz?**

- Mən 5 il Əlmət (Almetevsk) şəhərində yaşamışam. Əlmət Yazıçılar Birliyinin sədri idim. Bu, neftçilərin yaşadığı rayondur. Orada Əlmət Dövlət Tatar Dram Teatrında 50 illik yubileyim keçirilirdi. Məni təbrik etməyə 19 teatrdan nümayəndələr gəlmişdi. Onlar mənə dedilər ki, Danil müəllim, biz sizi heç tanımamışıq. Mərkəzi teatrda kiminsə 2 tamaşası qoyulan dramaturqu hamı tanıyır, o tez məşhurlaşır. Başqa teatrlarda lap bütün pyesləri tamaşaya qoyulan dramaturq az tanınır. Bir şey də deyim, məmur olanda özünü göstərmək, üzə çıxarmaq yəqin ki, daha asan olur. Və çoxları tutduqları vəzifədən istifadə edirlər. Amma bir şeyi unutmamaq lazımdır: bəlkə də səni elə vəzifədə olduğun üçün tərifləyirlər?! Bəs sonra? Sonra necə olacaq? Yene sevecəklərimi? Yene də tərif yağışına tutacaqlarımı səni? Bu gün elələri həddindən artıq çoxdur. Elə bir çətin istedadlı olmasa da, öndərlər, məşhurdurlar. Əminəm ki, illər keçəcək onlar da itib-batacaqlar. Mən öz yazılarımın gücünü tamaşaçılarla, oxucularla yoxlayıram. Tamaşa qoyulanda baxıram. İnsanların üz-gözündən, mimikasından, təbəssümündən bilinir. Məlum olur ki, əsərin səviyyəsi nə yerdədir. Mənim romanım çap olundu. Oxudular. Bəziləri gözəl sözlər dedilər. Bu, məni çox məmnun etdi. Bəzilərisə susdular. Heç bir münasibət bildirmədilər, fikir söyləmədilər. Biri vardı, onun haqqında nəse deməyə çətinlik çəkirdim. Sən demə içində paxillığı varmış. Ona görə heç bir münasibət bildirmişəm. Düzü, məmur üçün yazdıqlarını təbliğ etmək daha rahat olur. Ən düzgün rəyi, zövqlü oxuculardan, səviyyəli tamaşaçılardan ala bilərsiniz.

Mən həmişə iki işdə - Tatarıstan Ədəbi Fondunun direktoru və Ədəbi Fondun İntellektual Mülkiyyətinin Müəllif Hüquqları Birliyinin sədri vəzifələrində çalışmışam. Demək olar ki, heç evdə tapılmıram. Əlbəttə ki, bu, müəyyən qədər mənə mane olur. Axı mən bir nəfərəm, işlərimə çoxdur. Məsələn, səhər möhtəşəm tədbirimiz var. Mən düşünürəm ki, necə edim, nələri edim yaxşı, yüksək səviyyədə olsun. Amma vaxtımı və enerjimi buna istifadə etməkdənsə, yaradıcılığımı ayıra bilərəm. Bu baxımdan vəzifə, əlavə işlərlə meşğul olmaq adamı yaradıcılıqdan bir az uzaq salır.

Fərid Hüseyn

Yaxşı dramaturq həm də aktyordur

Tatarıstan Yazıçılar Birliyinin sədri Danil Salihov:

"Kim ki, ömründə bircə dəfə də olsun şeir yazmağa cəhd göstərməyib, onu mütləq psixiatra göstərmək lazımdır"

zərflərin birini açıb oxuyur. Məktubda yazılıb: "Asket Asketoviç!" Və zərfin içindən bir güllə çıxır. Bu adam dərin fikrə gedir. Niyə, hansı səbəbdən bu güllənin ona göndərildiyini heç cürə başa düşür. Mən bu müəmmarı pyesin sonuna qədər açmıram. Ona görə də tamaşaçıya - oxucuya maraqlı gəlir. Mənim 31 pyesimin dördündən başqa hamısı səhnəyə qoyulub. Başqırdıstan, Orenburq, Perm, Ulyanov və s. teatrlarının repertuarında bu gün də oynanılır. Pyes yazanda özüm əsərin içində oynayıram. Obrazdan obraza girirəm. Axı pyes göz önündə canlanaraq yazılır. Necə ki, həyat yoldaşın səhər səndən axşam baxmadığı seriyalı danışmağı xahiş edir. Bax, o cür. Amma onda danışanda bir-iki kadr buraxmaq da olar. Amma yazanda yox. Kim gəldi, kim getdi, kim nə dedi - hamısı bir-bir yazılmalıdır. Bütün remarkalar hazır olmalıdır. Məsələn, nə etdi, qaşığı götürdü, şəkər qarışdırdı və s. Bizdə yüzə, Başqırdıstanda iki yüzə yazın xalq kollektivi var. Demək olar ki, hamısında pyeslərim tamaşaya qoyulur. Bizdə "Danilski" adlanan festival var. Müsəbiqə yolu ilə əsərlər seçilir. Orda 12 pyesdən doqquzu mənimdir. Əksər yaxşı dramaturq həm də aktyordur.

- **Bəzi dramaturqlar, sevdikləri rejissorlara və aktyorlara uyğun əsərlər yazırlar. Sizdə belə hallar olurmu?**

- Xeyr. Amma bir dəfə "Nur" Ufa Dövlət Teatrının rejissoru içində qadın obrazları çox olan bir pyes yazmağı xahiş etmişdi. Bir ildən sonra o mənəndən soruşdu ki, bəs nə oldu pyes? Dedim axı mən yazmışdım. Mənim birdən yadıma düşdü ki, yazmışam, kitabda da çap olunub, amma ona deməmişəm. O ki qaldı sifarişlə yazmağa, bu düzgün deyil. Əsər üreyinə gəlməlidir ki, yazasan. Qabaqcadan düşündəndə ki, bunu belə, onu belə yazım alınmır. Sən ancaq pyesdəki hadisələri düşünməlisən. Rejissor, aktyorları düşündəndə əsər qətiyyənlə alınmır. Mənə kənar hər şey, hətta kompüter belə mane olur. Və adətən, gecələr yazıram. Əvvəllər siqaret çəkirdim. Siqaret və qəhvə səhərcəni yoldaşım olurdu. Mənim bir pyesim var.

dən də əsər tamaşaya qoyulur. Tamaşaçılarla, oxucularla bir yerdə əsərə baxa bilərsiniz. Əsərin camaat tərəfindən qəbul olunub-olunmadığını, necə yazdığını görürsən. Yəni ki, nəticə o deyişmə məlum olur. Arkadi Abdullayev var, həm şair, həm də yazıçıdır. O da pyes yazmağa çalışmışdı. O mənə deyirdi ki, pyes yazmısan, nə olsun ki?! Mənsə cavabında "bax, sən proza yazmısan, bilmirsən onun taleyini, bilmirsən alınıb-alınmadığını. Hələ bütün bunlar nə qədər vaxtdan sonra sənə məlum olacaq" dedim. O da mənə dedi ki, Danil, sən düz deyirmişsən. Tamaşaçıların arasında oturub səhnədə yazdığın əsərə baxmaq başqa aləmdir. Hələ sonda səni ki, səhnəyə dəvət edirlər və camaat səni alqışlayır, sən də təzim edirsən ha... Bax, bunun yerini heç nə vermir. Mənim 50 yaşım olanda jurnalistlərdən biri dedi ki, bəs sən həm yaxşı aktyor, həm yaxşı müğənni, həm dramaturq, həm də yazıçısan. Axı mənim prozaik yazılarımda, hekayə, romanım da var. Amma dramaturgiya başqa şeydir. Onun qayda-qanununu bilmək lazımdır. Tez-tez teatra gedib tamaşa hazırlıqlarına baxmaq lazımdır.

- **Müəyyən dramaturqlar var ki, bəzi əsərlərini səhnə üçün yazmırlar. Məsələn, absurd əsərləri götürək. Bəs siz necə? Yazanda ancaq səhnə üçün yazırsınız, yoxsa kitabda oxunmaqdan ötrü?**

- Yazanda düşünürəm ki, hərtərəfli olsun. Yaxşı əsər həm v-

qun yazısına. Bəs sizdə necədir, rejissorlarla fikirləriniz əksərən üst-üstə düşürmü?

- Xeyr, həmişə üst-üstə düşür. Bəzən oturub bir kəlmə yazırsan, onun altında min mənə var. Onu hər adam başa düşür. Teatrda mənim bir pyesim gedirdi. Yoldaşım deyir ki, onu oxuyanda o qədər güldüm ki. Bunu səni yazmısan? Deyirəm ki, yox, mən bunu nəzərdə tutmamışam. Ona görə də rejissor "bir başdır", dramaturq "ayrı baş". Hələ bir rəssam da olur, yaxşı rəssamlar. Onlardan da maraqlıları olur. Bu gün Tatarıstanda Yenikoyev var, rəssamsənariist. O qədər istedadlıdır ki, bu adam! Səhnəni elə qurur, yaradır ki, hər şey, bütün obrazlar canlanır sanki. O özü də rejissor kimi yaxşı tamaşa qoya bilər. Bir dəfə tamaşa qoymuşdu - "Sandıqca" adlı pyesi. Deməli, ortada sandıqca vardı. Hər yer bataqlıq idi. Adamlar yanından dar ciğirlərlə o yana bu yana gedirdi. Sonra sandıqçanın içindən tatar obrazları çıxırdı. Görün nə demək istəyirmiş bunlarla: tatarlara balaca ciğir saxlayıblar. Ora olmaz, bura olmaz, onu etmək olmaz, bunu etmək olmaz. Tarixi də sanki sandığa salınıb gizlədilib. Bizim bütün əsl-nəslimiz sandıqda qalıb. Bunu hazırlayandan sonra rejissora əsəri səhnəyə qoymağa nə var ki?! Ona görə də rəssam da mütləq yaxşı olmalıdır.

- **Şekspirin məşhur fikri var ki, həyat bir səhnədir, insanlarsa akt-**